

Ольга В'ячеславівна ГУРАЛЬ,
кандидат історичних наук,
заступник директора з наукової роботи
Музею видатних діячів української культури
Лесі Українки, Миколи Лисенка,
Панаса Саксаганського, Михайла Старицького
(Київ, Україна)
<https://orcid.org/0000-0003-4497-2840>
e-mail: gural_olga@ukr.net

МАТЕРІАЛИ АРХІВНО-СЛІДЧОЇ СПРАВИ ЮРІЯ ГРИГОРОВИЧА БОРИСОВА 1938 РОКУ ЯК ДЖЕРЕЛО ДО ВИВЧЕННЯ ЙОГО БІОГРАФІЇ

Мета роботи. Дослідження пов'язане з аналізом матеріалів архівно-слідчої справи Юрія Борисова 1938 р., що зберігається в Центральному державному архіві громадських об'єднань України і складається з 2 томів. Юрій Григорович Борисов — агроном за фахом, чоловік Ізидори Петрівни Косач, молодшої сестри Лесі Українки (Лариси Косач). Мета роботи — аналіз складу документів справи, визначення їх інформаційного потенціалу, зокрема зафіксованих фактів для відтворення біографії діяча та доповнення історії родини Косачів у період 1930-х рр. **Методологія дослідження** базується на принципах об'єктивності та історизму, також застосовані загальнонаукові методи (аналіз, синтез, описовий, класифікаційний), загальноісторичні (проблемно-тематичний, хронологічний), спеціальні джерелознавчі (джерелознавчої евристики, археографічний). **Наукова новизна** роботи полягає в актуалізації не залучених раніше до наукового обігу джерел та відтворенні на їх основі невідомих сюжетів із життя Юрія Борисова, адже біографія цього представника сім'ї Косачів і досі мало висвітлена в історіографії родини. У процесі дослідження визначено наукову цінність матеріалів архівно-слідчої справи другого арешту діяча в 1938 р., зіставлено зафіксовану в них інформацію з фактами, наведеними в інших джерелах. **Висновки.** Аналіз документів архівно-слідчої справи дав можливість уточнити низку фактів із біографії Ю. Г. Борисова під час Першої світової війни, а також у період між першим і другим арештами, визначити склад родини Борисова, вивчити хронологію перебігу слідства, специфіку формулювання звинувачень, виокремити важливу просопографічну інформацію, доповнити відомості про коло спілкування родини. Цінні документи, що зафіксували інформацію про звернення Ю. Г. Борисова до пред-

ставників органів із вимогою перегляду справи та заяву В. Рот з проханням про реабілітацію брата. Крім того, матеріали архівно-слідчої справи є важливим доповненням до вивчення історії родини Косачів у 1930-х рр. для дослідження періоду репресивної політики радянської влади щодо української наукової та мистецької еліти.

Ключові слова: джерело, архівно-слідча справа, репресії, арешт, свідчення, протокол, допит.

Нині про родину Косачів, сім'ю Лесі Українки, написано досить багато; із року в рік долі її представників невпинно привертають дослідницьку увагу. Опубліковано велику кількість статей, монографій біографічного, літературознавчого, історичного характеру, видано збірки документів та матеріалів. Серед найґрунтовніших джерелознавчих праць не можна не згадати «Хронологію життя і творчості Лесі Українки», зібрану та упорядковану Ольгою Косач-Кривинюк [4], монографію Василя Даниленка «Ізидора, рідна сестра Лесі Українки: від сталінських таборів до еміграції» [1], збірники документів, підготовані Тамарою Скрипкою [2; 5; 6; 8; 9], тритомне видання листів Лесі Українки [10; 11; 12].

Утім, біографії окремих членів славетної родини й досі потребують дослідницької уваги. Саме таким є життєпис Юрія Борисова, чоловіка молодшої сестри Лесі Українки Ізидори Косач. Здебільшого в публікаціях про родину великої поетеси Ю. Г. Борисов згадується побіжно, найчастіше, коли йдеться про обставини життя його дружини. Утім, особа Юрія Григоровича заслуговує на увагу. Важливим елементом у структурі джерельної бази до біографії діяча є архівно-слідчі справи 1930 та 1938 рр. Матеріали справи 1930 р. були опубліковані в «Українському археографічному щорічнику» [3], аналізу документів 1938 р. буде присвячена наша публікація.

Коротко нагадаємо факти з біографії Юрія Григоровича Борисова. Він народився 1886 р. в селі Верховка Могилів-Подільського повіту. Батько, Григорій Васильович, працював молотобійцем у поміщиків Бібікових. Маючи природний хист до сільського господарства, із часом став управителем маєтку. Згодом, зібравши достатню суму грошей, придбав 200 десятин землі та облаштував власне господарство. 1897 р. Ю. Борисов вступив до реального училища в Києві, а 1906 р. — на сільськогосподарський відділ Київського політехнічного інституту. Після закінчення навчального закладу в лютому 1911 р. був призваний до військової служби, вступив однорічником у 2-й Кінно-гірський артилерійський дивізіон Київського військового округу. Закінчивши службу, працював дільничним агрономом Погребищенської дільниці Бердичівського повітового земства. 1912 р.

Ю. Борисов одружився з Ізидорою Косач, яка на той час уже закінчила навчання на сільськогосподарському факультеті Київського політехнічного інституту й працювала в Кишиневі. Пишне весілля зіграли в Києві. Згадку про нього знаходимо в листі Лесі Українки до матері від 6 червня 1912 р.: «І видумала ж „біла гусь“ — автомобілі, ресторани... видно, якісь таємні закони статистики чи „економії природи“ вимагають певної кількості „благоглупостів“ на кожду родину, але, звісно, — „когда кто хочет“... і самій Дорі я з сього powodu нічого писати не буду, як і вона мені нічого не писала з powodu мого весільного „поїзду“ в трамваю (хоча і се — чим не 20-й вік?) і виключної невесільності весілля. *Chacun à son gré*¹. Важно те, що молода пара довольна і що родина Дориного чоловіка сімпатична, — се остатнє таки далеко не байдуже, хоч, може, вони й не житимуть укупі» [13, с. 315–316]. Після весілля Ізидора Петрівна переїхала до чоловіка в Погребище, а 1913 р. родина перебралася до Могилева-Подільського. Налагоджене життя перервали бурхливі події 1914 р. За кілька днів до початку Першої світової війни в подружжя народилася донька Ольга, тож на момент, коли Юрія Григоровича було мобілізовано, дружина перебувала в київській лікарні після пологів [6, с. 241–242]. На українські терени Юрій Григорович повернувся в серпні 1918 р. і, відпочивши місяць після полону, разом із родиною повернувся до Могилева-Подільського, де продовжив служити повітовим агрономом [6, с. 243; 7, с. 72]. На тій же посаді він залишився і в грудні 1918 р. з приходом до влади Директорії. На початку січня 1919 р. під час мобілізації він вступив у чині хорунжого до кінно-гірської батареї Могилів-Подільського полку. Але за місяць його було звільнено з військової служби, адже впровадження нового земельного законодавства потребувало роботи кваліфікованих кадрів на місцях. Повернувшись із армії, Юрій Борисов продовжив працювати на посаді повітового агронома. А коли було організовано Могилів-Подільську земельну управу, Юрія Борисова обрали до її складу. Після вступу більшовиків у квітні 1919 р. Ю. Борисов працював у земельному повітовому відділі завідувачем сільськогосподарського відділу, а після відновлення української влади влітку того самого року повернувся на посади повітового агронома та члена земельної управи, які обіймав раніше. Із приходом денікінців земельні управи були ліквідовані, проте Борисов продовжив служити агрономом; у цій сфері діяч залишався й після повернення більшовиків². 1920 р. був спов-

¹ Кожен за бажанням (франц).

² Архівно-слідча справа Борисова Ю. Г. 1930 р. // ЦДАГО України. Ф. 262. Оп. 1. Спр. 40412. Арк. 53в–6; ЦДАВО України. Ф. 1062. Оп. 1. Спр. 185. Арк. 71; ЦДАВО України. Ф. 2025. Оп. 1. Спр. 1. Арк. 1, 11.

нений випробувань не лише в державному житті. Тоді ж помер батько Ю. Борисова, Григорій Васильович. Успадкували маєток його трое синів та донька. Олександр і Юрій Борисови та Віра Рот (за чоловіком) не стали особисто порядкувати землею, а оформили довіреність на брата Василя Григоровича. Утім, продовжити батьківську справу ані йому, ані родичам не вдалося, оскільки з приходом до влади більшовиків маєток був націоналізований. Із 1920 р. Ю. Борисов працював членом колегії земвідділу, пізніше — завідувачем земельного відділу, технічним керівником в управлінні радгоспами. Остаточно покинув службу лише 1922 р. Що примусило залишити улюблену професію, яку він намагався зберегти навіть у найтривожніші часи? Мабуть, політика радянської влади видавалася Борисову знищенням сільського господарства. Принагідно варто згадати й той факт, що Юрій Григорович вважав за потрібне розвивати фахову сільськогосподарську освіту, притому робити знання доступними для широкого кола людей. Тому в 1913 р. Ю. Борисов організував сільськогосподарські курси, а також проводив заняття із селянами. А з 1921 р. доклав зусиль до створення сільськогосподарського технікуму, яким згодом керував. Юрій Григорович наполягав на навчанні українською мовою, опікувався не лише фаховими дисциплінами, а дбав також про поширення серед студентів знань з української історії та культури. На жаль, не всі заходи вдалося реалізувати, адже з укоріненням радянської влади ініціативи завідувача все більше обмежувалися. У 1925 р. родина Борисових переїхала до Києва [6, с. 243; 7, с. 25–26]. Із 1930 р. Юрій Григорович працював в Українському інституті цукрової промисловості. У жовтні того ж року його було заарештовано за звинуваченням у контрреволюційній діяльності, 1931 р. — засуджено на 3 роки заслання. Покарання відбував у с. Житєво Харківського району Вологодської області до грудня 1933 р.³ Після повернення працював агрономом насіннєвої інспекції. Але більш-менш спокійне життя тривало недовго — 1937 р. заарештували Ізидору Петрівну. Пізніше, в інтерв'ю, записаному Петром Одарченком, вона зазначала: коли прийшли арештовувати, чоловік вирішив, що по нього. «...І я, і він думали, що то вже прийшли по його душу — і він свій паспорт поклав. Я йому перед тим казала: „вийжджай куди-небудь“, але ж куди втечеш. Він вважав, що краще вже хай його арештовують, бо найбільшою мукою було — а це і в мене була думка, що, може, ще й дочку...» [6, с. 132–133]. 1 березня 1938 р. вдруге заарештували і Юрія Борисова за звинуваченням у контрреволюційній діяльності. Тоді Борисова було

³ Архівно-слідча справа Борисова Ю. Г. 1938 р. // ЦДАГО України. Ф. 263. Оп. 1. Спр. 32646. Т. 1. Арк. 10зв., 16.

засуджено до 5 років виправно-трудових таборів. Покарання відбував у м. Пінега Архангельської області, звідки не повернувся. Місце й дата смерті Ю. Г. Борисова невідомі й донині. Дослідниця історії родини Косачів Т. Скрипка припускає, що його могли розстріляти в перші місяці війни 1941 р. перед евакуацією сталінських таборів на схід СРСР [6, с. 489].

Архівно-слідчі справи арештів Юрія Григоровича Борисова 1930 та 1938 рр. зберігаються в Центральному державному архіві громадських об'єднань України. Справа 1930 р. складається з одного тому, який налічує 28 аркушів. Почата 24/XI 1930 р., закінчена 16/I 1931 р. Матеріали цієї архівно-слідчої справи Юрія Григоровича вже введені до наукового обігу, тому не будемо детально на них зупинятися.

Справу 1938 р. було розпочато 1 березня 1938 р., закінчено 28 вересня 1938 р., але пізніше доповнено іншими документами, тож хронологічно зібрані в ній матеріали охоплюють період від 1938 до 1989 р. Вона складається з двох томів. Том I налічує 47 аркушів (у тому числі аркуші з нумерацією I і II). До його складу входять: опис документів ⁴, постанови про початок слідства ⁵, утримання під вартою ⁶ та оголошення звинувачення ⁷, ордер на арешт та обшук ⁸, протокол обшуку ⁹, анкета арештованого ¹⁰, довідка про арешт Ізидори Косач ¹¹, 9 протоколів допитів Юрія Григоровича ¹², протокол допиту свідка — Кривинюка М. В. ¹³, протокол про закінчення слідства ¹⁴, завершальна постанова ¹⁵, виписка з протоколу Особливої наради при НКВС СРСР ¹⁶, постанова про відхилення скарги Ю. Борисова ¹⁷, довідка з перевірки по адресному бюро місця проживання Ольги Борисової-Сергіїв ¹⁸, висновок Прокуратури УРСР про розгляд матеріалів карної справи Юрія Григоровича ¹⁹. Зауважимо, що на момент завер-

⁴ Архівно-слідча справа Борисова Ю. Г. 1938 р. // ЦДАГО України. Ф. 263. Оп. 1. Спр. 32646. Т. 1. Арк. II–IIIзв.

⁵ Там само. Арк. 1–13зв.

⁶ Там само. Арк. 2, 3, 5.

⁷ Там само. Арк. 8.

⁸ Там само. Арк. 4.

⁹ Там само. Арк. 6.

¹⁰ Там само. Арк. 7.

¹¹ Там само. Арк. 9.

¹² Там само. Арк. 10–34зв.

¹³ Там само. Арк. 35–38.

¹⁴ Там само. Арк. 39.

¹⁵ Там само. Арк. 40–41.

¹⁶ Там само. Арк. 42.

¹⁷ Там само. Арк. 43.

¹⁸ Там само. Арк. 44.

¹⁹ Там само. Арк. 45–45зв.

шення слідства справа 1938 р. складалася з одного тому, який налічував 41 аркуш, пізніше до нього було долучено виписку з протоколу Особливої наради при НКВС, 1940 р. — постанову про відхилення скарги Ю. Борисова, а 1989 р. ще 2 документи: довідку про відсутність у м. Києві О. Сергіїв та висновок про реабілітацію Ю. Борисова. Під номерами I та II значаться обкладинка та список документів, який був складений під час передачі справи в архів і був доповнений після 1989 р. Том II складається з 13 аркушів (у тому числі з нумерацією Ia та I) і є процесуальним додатком (контрольне листування по справі № 92680 Борисова Ю. Г.). Документами, представленими у 2-му томі, є: повістка до Особливої наради НКВС СРСР ²⁰, завершальна постанова ²¹, виписка з протоколу Особливої наради ²², постанова про відхилення скарги В. Рот ²³, заява В. Г. Рот до Прокуратури УРСР ²⁴, запит Прокуратури УРСР архівно-слідчої справи Ю. Г. Борисова 1938 р. ²⁵, супроводжувальний лист Архівно-облікового відділу про пересилку справи до Прокуратури УРСР ²⁶, супроводжувальний лист на повернення справи до Архівно-облікового відділу ²⁷, вимоги на перевірку справи ²⁸. Під нумерацією I — титульний аркуш справи.

Постанова про початок слідства була видана 1 березня 1938 р. Підставою стала «злочинна діяльність» Юрія Григоровича, яка полягала в здійсненні контрреволюційної діяльності. У документі йшлося: «Борисов Ю. Г. проводил контр-револ[юционную] націоналістическую деятельность. Распространял провокационные слухи о якобы тяжелых жизненных условиях в СССР, при этом восхвалял порядки в капиталистических странах» ²⁹. У постанові про обрання запобіжного заходу (датована також 1 березня), а саме — в утриманні Юрія Борисова в Київській в'язниці, звинувачення було сформульовано чіткіше: участь у контрреволюційній організації, за дорученням якої він проводив контрреволюційну агітацію ³⁰. Одночасно з розпорядженням

²⁰ Архівно-слідча справа Борисова Ю. Г. 1938 р. // ЦДАГО України. Ф. 263. Оп. 1. Спр. 32646. Т. 2. Арк. 1.

²¹ Там само. Арк. 1а–2.

²² Там само. Арк. 3.

²³ Там само. Арк. 4–5.

²⁴ Там само. Арк. 6–6зв.

²⁵ Там само. Арк. 7.

²⁶ Там само. Арк. 8.

²⁷ Там само. Арк. 9.

²⁸ Там само. Арк. 10–11зв.

²⁹ Архівно-слідча справа Борисова Ю. Г. 1938 р. // ЦДАГО України. Ф. 263. Оп. 1. Спр. 32646. Т. 1. Арк. 1.

³⁰ Там само. Арк. 2.

про початок слідства 1 березня 1938 р. було видано ордер на обшук і арешт обвинувачуваного, що, як засвідчує протокол, були проведені того ж дня в помешканні Юрія Григоровича за адресою: вулиця Овруцька, 16, квартира № 4. Під час трусу вилучили паспорт арештованого та матеріали особистого листування. Пізніше, у липні–вересні 1938 р. «злочинні дії» Борисова дещо «підкореговували»: додали зв'язки з контрреволюційними елементами, участь у контрреволюційній організації, поширення антирадянської пропаганди³¹.

Допитувати Ю. Г. Борисова почали 27 квітня 1938 р., тобто майже за два місяця після арешту. У той день було проведено два допити. Решта протоколів датуються 27 червня 1938 р., 14 серпня 1938 р., 28 серпня 1938 р., 22 вересня 1938 р., 27 вересня 1938 р. (два допити), 28 вересня 1938 р. Матеріали підшито до справи не в хронологічному порядку. Ці документи — не лише важливе джерело для вивчення процедури слідства, вони містять цінну інформацію біографічного та просопографічного змісту. Тому зупинимося на них докладніше. Текст у документах записано рукою слідчого, на кожній сторінці міститься підпис Ю. Борисова. Протоколи допитів від 14 та 28 серпня, 22 та 27 вересня складено на типографських бланках, перший аркуш яких містить графі з анкетною інформацією. Вони (так само, як і заповнена 1 березня анкета арештованого) зафіксували важливі біографічні факти. Серед них — інформація про місце роботи на час арешту Борисова: інспектор сортонасінневого відділу в Головцурці в Київській області³².

Окрім того, у протоколі допиту від 14 серпня містяться важливі факти про членів родини Юрія Григоровича. Крім дружини Ізидори та доньки Ольги, зазначено й інших родичів: зятя Сергіїва Михайла Кіндратовича, віком 33 роки; братів Борисова — Василя, 1876 року народження, агронома, що проживав на станції Цукуриха (нині Донецької області), та Олександра, 1881 року народження, що проживав у Ленінградській області³³.

Цінну інформацію зафіксували протоколи й про військову службу та перебування в полоні Юрія Григоровича під час Першої світової війни. Із них дізнаємося, що після прибуття до армійських лав Ю. Г. Борисова, прапорщика 1-го артилерійського парку 1-го гірсько-артилерійського дивізіону в Могилеві-Подільському, призначили помічником начальника батареї. Утім, воювати йому довелося недовго. У листопаді 1914 р. в Карпатах, під час наступу на Австрію, батарею,

---

³¹ Архівно-слідча справа Борисова Ю. Г. 1938 р. // ЦДАГО України. Ф. 263. Оп. 1. Спр. 32646. Т. 1. Арк. 3, 5.

³² Там само. Арк. 7.

³³ Там само. Арк. 10.

у якій служив Ю. Г. Борисов, оточили, і він разом з іншими вояками потрапив до полону. До весни 1915 р. він перебував у таборі Сикаву, а після того був переведений до Нижньої Австрії³⁴.

Під час допитів слідчі ставили такі запитання: служба в царській та петлюрівській арміях, заняття під час перебування в австрійському полоні, службова діяльність до 1920 р., контрреволюційна діяльність за часів радянської влади. Розуміючи своє становище, Юрій Григорович у відповідях був максимально обережним, заперечував антирадянську діяльність у період Української революції, хоча певні факти з власної біографії, як-от місце роботи, перебування в полоні, хронологію військової служби, повідомляв відверто, хоч і намагався мінімізувати подану інформацію, особливо якщо йшлося про його родину. А найжорсткіші звинувачення намагався спростовувати. Зокрема, під час допиту 14 серпня на питання слідчих про «боротьбу зі зброєю в руках» проти більшовиків зафіксовані такі відповіді*:

«В годы гражданской войны я не участвовал против советской власти, факт отрицаю, но был мобилизован помощником начальника батареи, где пробыл несколько дней и меня освободили как мобилизованного агронома.

Вопрос. Следствием установлено что вы были завербованы будучи в плену в Австрии контррев[олюционной] организацией, с какими заданиями вас пустили на Украину?

Ответ. Отрицаю, я не был завербован контррев[олюционной] организацией, заданий не имел и никакой работы не проводил.

Вопрос. В чем заключалась ваша контррев[олюционная] работа в первые годы советской власти, будучи в Петлюровской армии.

Ответ. В Петлюровской армии я пробыл всего несколько дней»³⁵.

Участь у контрреволюційних організаціях за радянських часів Юрій Григорович раз за разом наполегливо заперечував. У документах зафіксовано лише підтвердження обвинувачуванім антирадянської пропаганди, що полягала в його невдоволенні панівними порядками.

Наприклад, в одному з двох протоколів від 27 квітня читаємо наступне:

«Воп[рос]: В чем заключалась ваша к[онтр]-р[еволюционная] работа при советской власти?

Отв[ет]: Я будучи недоволен тем, что у моего отца забрали 200 десятин земли проводил агитацию против советской власти за что в 1930 году был арестован Киевским окружным отделом Г.П.У. и осуж-

³⁴ Там само. Арк. 11.

* Тут і далі цитати подаємо за правописом оригіналу.

³⁵ Там само. Арк. 11.

ден по статье 54-10 Харьковской коллегией с высылкой на 3 года в Северный край Вологодской области, где пробыл до 1933 года декабря месяца. По возвращении моем в Киев я сначала начал проводить к[онтр]-р[еволюционную] агитацию против сов[етской] власти, а именно, я стал доказывать, что я был выслан не правильно и что колхозы себя не оправдали, а затем, когда в сентябре месяце 1937 год[а] моя жена была арестована Киевским обл[астным] отделом НКВД, я всегда везде старался оклеветать органы, доказывая, что арестовывают невинных людей, и когда получил сообщение, что мою жену выслали на 8 лет, то я открыто агитировал против сов власти у себя на службе и среди знакомых, что невинных людей высылают»³⁶. Щодо причетності до контрреволюційної організації, Борисов категорично її заперечував: «В к[онтр]-р[еволюционной] организации я не состоял и никакой работы не проводил по чим * либо заданиям, что касается агитации против сов[етской] власти, то последнюю я проводил по своим убеждениям»³⁷. Подібні відповіді не задовольняли представників органів, тому від першого дня допитів вони, судячи навіть із зафіксованих у протоколах фраз, вдавались до суворих заходів, а записані в документах попередження за тональністю межують із погрозами. Під час другого допиту 27 квітня слідчий наголошував: «Следствие последний раз предупреждает вас о том чтобы вы прекратили упорствовать, а давали показания о своей к[онтр]-р[еволюционной] деятельности как участник к[онтр]-р[еволюционной] организации»³⁸. Відповідь залишалась незмінною, Борисов ще раз підкреслив, що таким не є. Так само й у протоколі від 27 червня оперуповноважений не раз указував на небажання Борисова протягом тривалого часу визнати свою контрреволюційну діяльність і давати з приводу неї відверті свідчення. Відповіді арештованого із цього приводу за змістом залишалися тотожними попереднім: до складу антирадянських організацій не належав, але висловлював невдоволення діями радянської влади та органів безпеки. У згаданому протоколі контрреволюційна діяльність родини Борисова аргументувалась також і зв'язками з представниками «Спілки визволення України» (процес над якою відбувся ще в квітні 1930 р.). У цьому разі в графі «відповідь» зафіксовано, що Юрій Григорович підтвердив спілкування дружини з Вірою Матушевською та Оленою Терниченко; цей факт і справді відповідав дійсності³⁹.

³⁶ Архівно-слідча справа Борисова Ю. Г. 1938 р. // ЦДАГО України. Ф. 263. Оп. 1. Спр. 32646. Т. 1. Арк. 20зв.

* Так в тексті.

³⁷ Там само. Арк. 20зв.

³⁸ Там само. Арк. 33.

³⁹ Там само. Арк. 24.

Протокол допиту від 28 серпня 1938 р. зафіксував визнання Борисовим себе винним, але знову ж таки свою провину він вбачав у ворожому ставленні до радянської влади, невдоволенням як політичними, так господарськими порядками. Тому формулювати потрібне звинувачення слідчим доводилося так:

«Вопрос: Ваша жена репрессирована органами советской власти за к[онтр]-р[еволюционную] деятельность. Вы являясь ее мужем были ее пособником по ее к[онтр]-р[еволюционной] деятельности. Следствие требует не упираться, а дать искренние показания по существу вопроса.

Ответ: Я искренне заявляю перед органами следствия, что о к[онтр]-р[еволюционной] деятельности своей жены мне ничего не известно. О своей к[онтр]-р[еволюционной] деятельности дал исчерпывающие показания выше»⁴⁰.

Зважаючи на те, що арештований не бажав давати «відвертих» свідчень, помічник старшого уповноваженого IV відділу Київського обласного управління НКВС сержант держбезпеки Наливайко (він проводив більшість допитів Борисова) 20 вересня видав постанову про потребу допитати свідків у справі, провести очні ставки та продовжити термін утримання під вартою до 20 жовтня⁴¹. Щоправда, у справі міститься лише один протокол допиту свідка — Михайла Кривинюка, чоловіка сестри Ізидори Косач-Борисової Ольги Косач-Кривинюк. На той час Михайло Васильович уже був засуджений по процесу «СВУ» 1930 р. Відповідаючи на питання про родича, фактів антирадянської діяльності арештованого він не назвав, лише підтвердив уже відомі органам дані про походження Борисова, його службу в царській і українській армії. Єдиним фактом контрреволюційної діяльності, який назвав Кривинюк, з дуже великим припущенням можна вважати те, що в розмовах Борисов обурювався арештом дружини⁴². Зрозуміло, що в ті часи все трактувалося інакше.

28 вересня 1938 р. під час останнього допиту Ю. Г. Борисов учергове підтвердив, що свідчення дав правдиві, визнає свою провину, яка полягає у здійсненні антирадянської агітації і ворожих настроїв щодо радянської влади, а визнання причетності до контрреволюційної організації отримати слідчим так і не вдалося. Але й наявної інформації вистачило для формулювання звинувачення.

Слідство у справі Юрія Григоровича було завершено 28 вересня 1938 р. Того ж дня складено відповідний протокол, провину Ю. Г. Бо-

⁴⁰ Там само. Арк. 163в.

⁴¹ Там само. Арк. 5.

⁴² Там само. Арк. 35–38.

рисова, передбачену ст. 54-10 КК УРСР, вважали доведеною. Уже наступного дня, 29 вересня, була видана заключна постанова. У висновку за матеріалами слідства йшлося: «Возвратившись в 1934 г. с ссылки, обв[иняемый] БОРИСОВ продолжал заниматься контрреволюционной националистической деятельностью, направленной против мероприятий партии и Советской власти. Выступал против коллективизации сельского хозяйства, распространял провокационные слухи о якобы тяжелых жизненных условиях рабочего СССР, восхваляя при этом жизнь и порядки в капиталистических странах. <...> В проводимой контрреволюционной деятельности обвиняемый БОРИСОВ виновным себя признал, антисоветское прошлое подтверждается показаниями свидетеля КРИВИНЮКА»⁴³. По тому справу було передано на розгляд Особливої наради при НКВС СРСР.

Виписка з протоколу Особливої наради при НКВС СРСР датована 9 жовтня 1938 р. Тоді Юрія Григоровича було засуджено до 5 років позбавлення волі у виправно-трудових таборах, початок строку — від 1 березня 1938 р.

Пізніше Борисов Ю. Г. подав скаргу, у якій наголосив: визнав себе винним під тиском слідства. Утім, 3 серпня 1940 р. прокурор відділу в спецсправах Прокуратури УРСР Баксаков постановив скаргу не задовольняти, адже засуджений є соціально небезпечним, відповідно, рішення Особливої наради НКВС СРСР є правильним⁴⁴.

Останнім документом у першому томі є висновок Прокуратури УРСР про розгляд матеріалів карної справи Юрія Григоровича, але про те — пізніше.

Серед матеріалів, зібраних у другому томі архівно-слідчої справи, надзвичайно цінними є заява сестри Ю. Г. Борисова В. Г. Рот та постанова про її розгляд. 25 червня 1958 р. Віра Рот, яка на той час проживала в містечку Бабушкіно Московської області, подала до прокуратури УРСР заяву з проханням про реабілітацію брата: «В 1938 г. брат мой Борисов Юрий (Георгий) Григорьевич (г. рож. 1886, проживал в г. Киев, Лукьяновке, Овручская, 16 кв. 4) был арестован и сослан на север в г. Пиннегу, работал он в Сахаротресте в семенно-сортовом отделении агрономом. Кроме меня, сестры его, никого нет его родных. Прошу прокуратуру УССР реабилитировать брата моего Борисова Юрия Григорьевича»⁴⁵. Але скаргу визнали безпідставною. 3 жовтня 1958 р. була

---

⁴³ Архівно-слідча справа Борисова Ю. Г. 1938 р. // ЦДАГО України. Ф. 263. Оп. 1. Спр. 32646. Т. 1. Арк. 40–41.

⁴⁴ Там само. Арк. 43.

⁴⁵ Архівно-слідча справа Борисова Ю. Г. 1938 р. // ЦДАГО України. Ф. 263. Оп. 1. Спр. 32646. Т. 2. Арк. 6–63в.

підписана постанова про розгляд матеріалів слідчої справи: «Обстоятельства свидетельствуют о социальной опасности Борисова Ю. Г. и потому заключение его в 1938 г. в ИТЛ сроком на 5 лет следует признать правильным»⁴⁶. Тому скаргу громадянки Рот визнали безпідставною.

Зовсім іншого рішення дійшла Прокуратура УРСР 1989 р. У висновку щодо перегляду матеріалів справи Ю. Г. Борисова йшлося про те, що об'єктивних свідчень про злочинну діяльність Юрія Григоровича в представлених у ній документах 1938 р. немає. Тому Ю. Г. Борисов підлягає під дію I ст. Указу Президії Верховної Ради СРСР від 16 січня 1989 р. «Про додаткові заходи по відновленню справедливості по відношенню жертв репресій, що відбулися в період 30–40-х і початку 50-х рр.»⁴⁷.

Отже, архівно-слідча справа Юрія Григоровича Борисова 1938 р. є цінним джерелом для вивчення біографії чоловіка Ізидори Косач-Борисової та важливим елементом для дослідження долі родини Косачів у радянський період. Крім біографічної інформації, у ній містяться цінні просопографічні свідчення. Адже матеріали протоколів допитів можуть бути використані й для вивчення рис характеру, поглядів арештованого. Під час слідства Юрій Григорович показав себе шляхетною, сильною духом людиною, якій притаманна стійкість переконань. Не менш важливі ці документи й для вивчення репресивної політики радянської влади щодо української інтелігенції.

1. Даниленко В. Ізидора, рідна сестра Лесі Українки: від сталінських таборів до еміграції / Василь Даниленко. – Київ : Смолоскип, 2011. – 255 с.
2. Денисюк І. Дворянське гніздо Косачів / І. Денисюк, Т. Скрипка. – Львів : Академічний експрес, 1999. – 268 с.
3. Гураль О. Матеріали архівно-слідчої справи Юрія Григоровича Борисова 1930 року / Ольга Гураль // Український археографічний щорічник. Нова серія. – Київ, 2020. – Вип. 23/24. – С. 784–813.
4. Косач-Кривинюк О. Леся Українка : хронологія життя і творчості / Ольга Косач-Кривинюк ; Укр. вільна акад. наук. – Нью-Йорк, 1970. – 926 с.
5. Лариса Петрівна Косач-Квітка (Леся Українка) : Біографічні матеріали. Спогади. Іконографія : в 2 кн. Кн. 1 / автор проекту і вст. стаття Т. Скрипки. – Нью-Йорк ; Київ : Факт, 2004. – 448 с.
6. Лариса Петрівна Косач-Квітка (Леся Українка) : Біографічні матеріали. Спогади. Іконографія : в 2 кн. Кн. 2 / автор проекту і вст. стаття Т. Скрипки. – Київ : Темпора, 2015. – 536 с.
7. Родина Косачів і Поділля / підгот. К. Завальнюк, І. Журавлівський, Т. Стецюк ; бібліогр. список «Поділля у долі видатної родини» Т. Котуз ; ред., відп. за вип. Н. Морозова. – Вінниця, 2011. – 104 с.

⁴⁶ Там само. Арк. 4–5.

⁴⁷ Архівно-слідча справа Борисова Ю. Г. 1938 р. // ЦДАГО України. Ф. 263. Оп. 1. Спр. 32646. Т. 1. Арк. 45–45зв.

8. Скрипка Т. Родові гнізда Драгоманових-Косачів: їх устрій та культура / Т. Скрипка ; ред. І. Давидко. – Київ : Темпора, 2013. – 655 с.
9. Спогади про Леся Українку : в 2 т. Т. 1 / автор проекту й упоряд. Т. Скрипка. – Київ : Темпора, 2017. – 368 с.
10. Українка Леся. Листи : 1876–1897 / Леся Українка ; упоряд. В. А. Прокіп (Савчук). – Київ : Комора, 2016. – 512 с.
11. Українка Леся. Листи : 1898–1902 / Леся Українка ; упоряд. В. А. Прокіп (Савчук). – Київ : Комора, 2017. – 544 с.
12. Українка Леся. Листи : 1903–1913 / Леся Українка ; упоряд. В. А. Прокіп (Савчук). – Київ : Комора, 2018. – 736 с.
13. Українка Леся. Повне академічне зібрання творів : у 14 т. Т. 14 / Леся Українка ; ред. С. Романов ; упоряд. В. Прокіп (Савчук). – Луцьк : Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2021. – 616 с.

REFERENCES

1. Danylenko, V. (2011). *Izydora, ridna sestra Lesi Ukrainky: vid stalinskykh taboriv do emihratsii*. Kyiv, Ukraine: Smoloskyp. [In Ukrainian].
2. Denysiuk, I., & Skrypka, T. (1999). *Dvorianske hnizdo Kosachiv*. Lviv, Ukraine: Akademichnyi ekspres. [In Ukrainian].
3. Hural, O. (2020). Materialy arkhivno-slidchoi spravy Yuriiia Hryhorovycha Borysova 1930 roku. *Ukrainian Archeographic Year Book. New Series*, 23/24, 784-813. [In Ukrainian].
4. Kosach-Kryvyniuk, O. (1970). *Lesia Ukrainka: Khronolohiia zhyttia i tvorchosty*. New York, NY. [In Ukrainian].
5. Skrypka, T. (Comp.). (2004). *Larysa Petrivna Kosach-Kvitka (Lesia Ukrainka): Biohrafichni materialy. Spohady. Ikonohrafiia* (Vol. 1). New York, NY; Kyiv, Ukraine: Fakt. [In Ukrainian].
6. Skrypka, T. (Comp.). (2015). *Larysa Petrivna Kosach-Kvitka (Lesia Ukrainka): Biohrafichni materialy. Spohady. Ikonohrafiia* (Vol. 2). Kyiv, Ukraine: Tempora. [In Ukrainian].
7. Zavalniuk, K., Zhuravlivsky, I., Stetsiuk, T., & Kotuz, T. (Comps.), Morozova, N. (Ed.). (2011). *Rodyna Kosachiv i Podillia*. Vinnytsia, Ukraine. [In Ukrainian].
8. Skrypka, T. (2013). *Rodovi hnizda Drahomanovykh-Kosachiv: yikh ustrii ta kultura* (I. Davydko, Ed.). Kyiv, Ukraine: Tempora. [In Ukrainian].
9. Skrypka, T. (Comp.). (2017). *Spohady pro Lesiu Ukrainku* (Vol. 1). Kyiv, Ukraine: Tempora. [In Ukrainian].
10. Ukrainka, Lesia. (2016). *Lysty: 1876-1897* (V. A. Prokip (Savchuk), Comp.). Kyiv, Ukraine: Komora. [In Ukrainian].
11. Ukrainka, Lesia. (2017). *Lysty: 1898-1902* (V. A. Prokip (Savchuk), Comp.). Kyiv, Ukraine: Komora. [In Ukrainian].
12. Ukrainka, Lesia. (2018). *Lysty: 1903-1913* (V. A. Prokip (Savchuk), Comp.). Kyiv, Ukraine: Komora. [In Ukrainian].
13. Ukrainka, Lesia. (2021). *Povne akademichne zibrannia tvoriv* (Vol. 14; S. Romanov, Ed., V. Prokip (Savchuk), Comp.). Lutsk, Ukraine: Volyn. nats. un-t im. Lesi Ukrainky. [In Ukrainian].

Рукопис одержано 09.04.2021 р.

Olga HURAL, Candidate of Sc. (History), Deputy Director for Research, Museum of Outstanding Figures of Ukrainian Culture Lesia Ukrainka, Mykola Lysenko, Panas Saksagansky, Mykhailo Starytsky (Kyiv, Ukraine).

The papers of archival and investigative cases of Yurii Borysov's for 1938 as the source for research of his biography.

The aim of the work. The research analyses Yurii Borysov's archival and investigative cases in 1938, stored in the Central State Archive of Supreme Bodies of Power and Government of Ukraine. It contains two volumes of investigation. Yurii George Borysov was an agronomist, and husband of Isydora Kosach, a younger sister of Lesya Ukrainka (Larysa Kosach). The goal of the investigation is the exam of papers, the definition of informative meaning, especially facts of his life, for reconstruction biography and the Kosach family history in 1930s. **The methodology.** The concept includes objective method and historicism, also we used general methods for science (analysis, synthesis, description, and systematization), general methods for history research (objective and thematic methods, chronology), special methods for source studies (heuristic algorithm and archeography). **The scientific novelty.** There we discover previously unknown papers and narratives in the Yurii Borysov's life; the biography of this member of the Kosach family still is poorly known in historiography. We found the scholar valuable of paper in investigated case after imprisonment in 1938, and compare information to well-known facts from other sources. **Conclusions.** The analysis of the paper from the investigation case of Yurii Borysov gives the possibility to know more specific facts from his biography since World War I, between the first and the second Arrest. It also helps us to find out the progress in the criminal case, proceeding charges by state, finding prosopography information and social circle. Each record in the case includes appellate to the authority to review the Yurii Borysov's case and V. Rot for rehabilitation of his brother. Also, archival and investigative cases are important as well for research on the Soviet repression of Ukrainian intellectuals and prominent members of the arts community.

Keywords: sources, archival and investigative cases, repressions, arrest, testimony, protocol, interview.